

פרקטיקות אפקטיביות בחינוך לערכים

פרופ' מרווין ו' ברקוביץ' ופרופ' מלינדה ס' ביאר'

די לקדם את החינוך לערכים² חשוב לבדוק אילו פרקטיקות הוראה הוכחו כאפקטיביות וזכו לתמיכת המחקר. מטרת המאמר הנוכחי היא לשרטט תמונה מעודכנת ומקיפה של פרקטיקות יעילות ומוכחות מחקרית בחינוך לערכים, ולסייע לכל העוסקים בנושא ליישם אותן: חוקרים, מוסדות וארגונים המכשירים מורים ומנהיגים בית ספריים, קובעי מדיניות בתחום החינוך, גורמי מימון ואנשי מקצוע בבתי הספר.

מהו חינוך לערכים

החינוך לערכים הוא ניסיון של בתי הספר לפתח בקרב התלמידים מאפיינים פסיכולוגיים שמניעים אותם ומאפשרים להם לפעול בדרכים מוסריות, דמוקרטיות, יצרניות ומועילות מבחינה חברתית.

הגדרה זו מתמקדת ביכולת ובמוטיבציה של אנשים לעשות את הדבר הנכון מבחינה מוסרית והאחראי מבחינה חברתית. עם זאת, החינוך לערכים אינו מסתכם בהיבט המוסרי בלבד, וכולל גם היבטים נוספים, למשל היכולת לבצע את תפקידנו באופן מיטבי, לשאוף להשיג ידע, ולהיות אזרחים מועילים בחברה.

1 פרופ' מרווין ו' ברקוביץ' ופרופ' מלינדה ס' ביאר הם מייסדי המרכז לערכים ולאזרחות באוניברסיטת מיזורי בסנט לואיס. הטקסט שלהלן תורגם ועובד כחומר רקע לכנס השנתי של היוזמה בשיתוף קהילת חינוך 2020 אשר ייערך ב- 12 בינואר 2021. פרופ' ברקוביץ' יהיה אחד הדוברים המרכזיים בכנס. לפרסום המלא ראו:

Berkowitz, M. W. & Bier, M. C. (2017). Toward a science of character education - Frameworks for identifying and implementing effective practices. *Journal of Character Education*, 13(1), 33-51.

2 המקבילה בארה"ב לחינוך לערכים הוא Character Education, כלומר חינוך האופי, וזהו המונח שבו השתמשו כותבי המאמר. בתרגום המאמר בחרנו להשתמש במונח השגור באקדמיה ובמשרד החינוך - "חינוך לערכים" [כל הערות השוליים במסמך הן של העורכות].

כיצד מגדירים אפקטיביות בחינוך לערכים?

במשך שני עשורים בחנו החוקרים ברקוביץ' וביאר סקירות שעסקו בפרקטיקות חינוכיות יעילות בתחום החינוך לערכים מגיל גן ועד כיתה י"ב. מטרת הסקירות הייתה לסייע בשאלה האם החינוך לערכים השיג את מטרתו, ואם כן מה בדיוק הושג וכיצד? הסקירות התבססו על עשרות מחקרים, שבחנו לא רק שיפור של ההישגים אלא שינוי בערכים.

קשה מאוד לאתר מחקרים שמבודדים כיתות או פרקטיקות בית ספריות ספציפיות, ומודדים את השפעתם על הערכים. לכן השתמשו החוקרים במערך של גישות משיקות.

ראשית הם חיפשו פרקטיקות שנחקרו באופן מבודד והתמקדו בארבע פרקטיקות:

1. דיון בדילמות מוסריות.
2. למידה שיתופית.
3. קשיבות (מיינדפולנס)
4. למידה תוך שירות (service learning), כלומר למידה המשלבת התנסות בעבודה בקהילה.

בהמשך הם בדקו את השכיחות של פרקטיקות ספציפיות בתוכניות שהוכחו כאפקטיביות. התוכניות שנבדקו כללו פרקטיקות מוגדרות ומתועדות שזכו להפצה. הם גילו שתוכניות כאלה כללו בממוצע כמעט שמונה פרקטיקות שונות בכל תוכנית, ומכאן יצרו רשימת פרקטיקות אפקטיביות.

לבסוף הם בחנו מחקרים שעסקו בזיהוי פרקטיקות אפקטיביות לחינוך לערכים. חלק מהמחקרים בחנו רק תוצאות לימודיות, חלק סקרו רק תוכניות ולא פרקטיקות ספציפיות, ובסופו של דבר רק מעטים סקרו באופן שיטתי פרקטיקות אפקטיביות לחינוך לערכים. במחקרם התבססו החוקרים ברקוביץ' וביאר על שמונה מקורות עיקריים והם מצוינים בסוף מסמך זה, בנספח 1.

איך מזהים פרקטיקות אפקטיביות לחינוך לערכים בבתי הספר?

כאשר בודקים אילו השפעות יש ליישום של חינוך לערכים בבית הספר, חשוב לזכור כי בתי הספר אינם מתקיימים בחלל ריק, בדיוק כפי שהכיתות אינן איים בודדים של פרקטיקה. רוב בתי הספר והכיתות מצייתים לנורמות קבועות ומוכרות, גם אם הן כוללות שימוש בפרקטיקות שאינן אפקטיביות. ישנם יוצאי דופן, כמו בן; חלק מהמורים בוחרים לחרוג מהנורמות ומשתמשים בפרקטיקות שמתאימות יותר לתלמידיהם. גם בתי הספר יכולים לשחות נגד הזרם ולהחיל פרקטיקות חדשות ומותאמות יותר לכלל התלמידים בבית הספר, אך זו פעולה מורכבת יותר. הפרקטיקה החינוכית בבית הספר מוכתבת על ידי כוחות שנמצאים מחוץ לו: המחוזות, המדיניות הכוללת בתחום החינוך והכלכלה ועוד.

אם כן, כיצד אפשר להגדיר האם פרקטיקה חינוכית היא אפקטיבית?

יש כמה שיטות שבאמצעותן אפשר לבחון אפקטיביות:

1. לבחון את התוצאות של פרקטיקות ספציפיות.
2. לבחון תוכניות שהוכחו כאפקטיביות, ולבדוק על מה הן משפיעות ואילו אסטרטגיות אינדיווידואליות הן כוללות.
3. לבחור תוצאות מסוימות ולחפש מחקרים שהצליחו לבודד את המשתנים שגרמו להם. למשל בדיקה של טיפוח ערך הסובלנות באמצעות השוואה בין כיתה שעברה תוכנית התערבות להכרת הנרטיב של האחר, לבין כיתה שלא עברה את התוכנית.
4. לזהות עקרונות בסיסיים של חינוך אפקטיבי לערכים ולהשתמש בהם כמסגרת מושגית לאיסוף נתונים על פרקטיקות אפקטיביות. זו הגישה שנבחרה על ידי החוקרים במאמר זה.

מסגרות מושגיות לזיהוי פרקטיקות אפקטיביות

במחקרם של ברקוביץ' וביאר נערכה סקירת על של סקירות, ברוחה של הסקירה המרשימה שערך ג'ון האטי על מאות מטא-אנליזות של מחקרים בנושא אפקטיביות בחינוך (Hattie, 2009). במחקר זה כל הפרקטיקות האפקטיביות מכל המקורות שנבדקו, ומהם נוצרה רשימה מפורטת.

עבודתם של ברקוביץ' וביאר הסתמכה על מסגרות מושגיות ומודלים שהציעו כמה ארגונים:

- ארגון Character.org, הארגון המוביל בחינוך לערכים, מציע מודל של אחד עשר עקרונות לחינוך לערכים אפקטיבי.
- ארגון CASEL העוסק בלמידה רגשית-חברתית הגה את מודל SAFE ובו ארבעה עקרונות חשובים: פעילויות רצופות בתוך תוכנית לימודים מתואמת; פדגוגיה אקטיבית שמטרתה התמקצעות במיומנויות למידה חברתית ורגשית; רכיב בית ספרי ממוקד וייעודי שמטפל במיומנויות למידה חברתית ורגשית; התמקדות מפורשת במיומנויות ספציפיות של למידה חברתית ורגשית.
- המרכז הלאומי לאקלים בית ספרי (National School Climate Center) מציע גם הוא מסגרות מושגיות רבות להבנת האקלים הבית ספרי.
- תאוריית ההגדרה העצמית (SDT), ולפיה חינוך אפקטיבי יכול להתקיים רק כאשר בתי הספר מתמקדים בשלושה צרכים פסיכולוגיים בסיסיים וממלאים אותם: הצורך באוטונומיה, הצורך בשייכות והצורך במסוגלות. התמקדות בשלושת הצרכים הללו פירושה בחירה בפרקטיקות חינוכיות המקדמות את מילוי הצרכים האלה. כך למשל, פרקטיקת הוראה התומכת באוטונומיה מיחסת חשיבות לנקודת המבט של התלמידים, משאירה מספיק זמן ללמידה, מטפחת בקרבת התלמידים מוטיבציה פנימית ועוד.

מודל PRIMED

מתוך סקירת המחקר הרב בנושא החינוך לערכים, יצרו ברקוביץ' וביאר מסגרת מושגית, המציבה עקרונות כלליים וחשיבה מסדר גבוה יותר על פרקטיקות אפקטיביות לחינוך לערכים. המסגרת המושגית כוללת שישה עקרונות, הנקראים בקיצור PRIMED:

1. **תיעדוף (Prioritizing)**. הכוונה היא לתעדוף של החינוך לערכים כחיוני למטרות ולחזון של בית הספר או של הכיתה. אין זה מספיק להצהיר על כוונות ועל חזון, אלא למנות איש או אשת צוות אשר יובילו את המהלך. לכן יש גם להשקיע בפיתוח המקצועי של כל הצוות החינוכי בבית הספר. חשוב להגדיר שפה משותפת ומערך משותף של ערכים ברורים, ובאופן אידיאלי, מוסכמים על הכול. בתי הספר והכיתות צריכים להתמקד בפיתוח אקלים בטוח לתלמידים, שדואג להם וכולל את כולם.
2. **יחסים (Relationships)**. קידום יחסים חיוביים בקרב כל הגורמים בבית הספר. לשם כך יש להקדיש זמן במערכת השעות, לערב את כל בעלי העניין, ליצור קשר ולבנות מערכות יחסים עם ההורים, עם חברי קהילה וגם עם ארגונים וגורמים מחוץ לבית הספר כמו השלטון המקומי, עסקים מקומיים, ארגונים קהילתיים ועוד.
3. **מוטיבציה פנימית (Intrinsic motivation)**. הפנמה של מעלות טובות וערכים חיוביים באמצעות שיטות של מוטיבציה פנימית: ניהול התנהגות, צמיחה עצמית והזדמנות לתרום לאחרים.

4. **מידול (Modeling)**. הצוות החינוכי צריך לשמש מודל לחיקוי ולהדגים את תכונות האופי הרצויות. נוסף על כך, התלמידים צריכים להיות חשופים למודלים אחרים, בעיקר אנשים ראויים לציון, כגון בוגרי בית הספר, חברים בקהילה, דמויות היסטוריות ודמויות מעולם הספרות.
5. **העצמה (Empowerment)**. העצמה ושימת דגש על השמעת קולם של כל בעלי העניין בבית הספר. במערכות חינוך היררכיות, חשוב לתת למורים, לתלמידים ולהורים להשמיע את קולם כדי לקדם את העשייה החינוכית.
6. **פדגוגיה התפתחותית (Developmental pedagogy)**. שימוש בפדגוגיה התפתחותית לצורך הבנה ומילוי של צרכי התלמידים. עם צרכים אלה נמנים אתגר, אוטונומיה, שייכות, כשירות ורלוונטיות. במסגרת זו נכללות שלוש פרקטיקות התפתחותיות: הוראת ערכים ישירה; ציפיות להתפתחות התלמיד, הזדמנויות לתרגל ולשלוט בכישורים חדשים.

פרקטיקות יישומיות

ששת העקרונות במודל PRIMED משמשים מסגרת מארגנת לכמה עשרות פרקטיקות אפקטיביות שנמצאו במחקרים הרבים שנסקרו. בחלק זה נסקור את הפרקטיקות במסגרת כל אחד מששת העקרונות שפורטו לעיל ונעמוד על היישום שלהן.

<< תעדוף

תעדוף פירושו התמקדות מעשית בטיפול בנושא התפתחות הערכים, בקרב התלמידים ובמסגרת הבית ספרית כארגון. זוהי אנלוגיה ארגונית לרעיון של מטרה נעלה ייחודית. במסגרת עקרון התעדוף, אפשר להצביע על חמש דרכים הקשורות זו בזו לביטוי התעדוף של חינוך לערכים בבית הספר:

1. **רטוריקה**. אחת הדרכים הקלות ביותר לתעדף חינוך לערכים היא באמצעות שימוש בשפה מוכרת ומשותפת בבית הספר. אך כיצד הופכים שפה למעשים ולפעולות אשר ישפיעו השפעה אמיתית על התפקוד בבית הספר? לשם כך חשוב להגדיר היטב את המילים הנכללות ברטוריקה, לקבוע הגדרות תפעוליות ולתכנן מחוונים. לאחר מכן אפשר להשתמש במילים באופן נרחב ולשלב אותן בתפקוד הבית הספרי; למשל, בתוכנית הלימודים.
2. **הקצאת משאבים**. קל הרבה יותר להכריז על מתן תעדוף לחינוך לערכים מאשר להקצות לו משאבים בהתאם. אחד התחומים הספציפיים להקצאת משאבים הוא פיתוח מקצועי של אנשי הצוות, ובהקשר זה חשוב לעודד פעילויות של קהילת מורים לומדת.
3. **אקלים בית ספרי**. **המרכז הלאומי לאקלים בית ספרי** סקר את המחקרים על השפעתו של האקלים הבית ספרי על ההישגים הלימודיים, על ההתפתחות החברתית והרגשית וכן על התפתחות הערכים של התלמידים. לדידו, חינוך לערכים הוא תוצר של הארגון החברתי בכיתה ובבית הספר, על כן הוא רואה חשיבות בקידום אקלים בית ספרי מיטבי. כדי ליצור אקלים בית ספרי אשר יתמוך בחינוך לערכים יש ליישם תרבות ארגונית הנותנת אמון במורים, מעניקה להם ולתלמידים סביבה בטוחה, תומכת בהתפתחות כישורים חברתיים ורגשיים ונעזרת בשיטות מדידה והערכה כדי לבחון את האקלים הבית ספרי.
4. **תעדוף מבני**. ניתן לארגן מחדש את בתי הספר בדרכים שיגבירו את הנוכחות ואת התעדוף של החינוך לערכים. לעיתים קרובות, הכוונות הטובות ביותר אינן מתממשות כיוון שלא נוצרות תשתיות מתאימות לתמיכה ביוזמות או לקיומן. לשם כך יש להתוות כללים ברורים ולהחילם על כל בית הספר,

להגביר את הנראות של החינוך לערכים באמצעות הענקת פרסים או קיום אירועים, להעניק משוב לתלמידים על התנהגותם ולקיים פעולות של הערכה ומדידה בתחום.

5. מנהיגות. מחקרים מועטים בלבד בחנו את תפקידה של המנהיגות הבית בקידום התפתחות החינוך לערכים, אך ברקוביץ' וביאר רואים בה פרקטיקה חשובה בהקשר זה. חשוב כי המנהיגות הבית ספרית תבין את מאפייניו של החינוך לערכים, תוביל את ההוראה בתחום, תדגים אופי טוב ותעצים את כוחם של כל בעלי העניין בבית הספר כך שיוכלו לחלוק באחריות לפיתוח הכישורים החברתיים והרגשיים אצל התלמידים.

<< פיתוח מערכות יחסים

כפי שהוזכר לעיל, קידום יחסים חיוביים בקרב כל הגורמים בבית הספר הוא פעולה חיונית לקידום התפתחות החינוך לערכים והכישורים החברתיים והרגשיים. אם פיתוח מערכות היחסים אינו מוצב כיעד אסטרטגי של בית הספר, הן אינן מתקיימות מאליהן באופן נרחב אלא בררני; על כן יש לבנות אותן באופן אסטרטגי בתהליכים, במדיניות ובמבנים הבית ספריים. אף כי הגיוני להתמקד בבניית מערכות יחסים בתוך בית הספר, חשוב להתייחס גם לפרקטיקות הקשורות לזמן שמבלים התלמידים והתלמידות מחוץ לבית הספר.

1. פרקטיקות לבניית מערכות יחסים בתוך בית הספר. אין ויכוח על חשיבותם של יחסים חיוביים בתוך בית הספר; שאלת השאלות היא איך עושים זאת? דרך אחת היא לעודד הזדמנויות לאינטרקציה בין עמיתים; למשל, למידה שיתופית, מפגשים כיתתיים, הדרכה בין עמיתים, דיונים על דילמות מוסריות וכדומה. דיונים על דילמות מוסריות הם מקרה מיוחד, כיוון שהם לא רק עוסקים בתהליך אלא גם בתוצאה המצופה: לפתח בקרב תלמידים ותלמידות חשיבה ביקורתית מוסרית. דרך שנייה לבנות מערכות יחסים חיוביות בתוך בית הספר היא להשתמש בתוכניות אפקטיביות לפתרון עימותים בין הצוות החינוכי, בין התלמידים ובינם לבין הצוות החינוכי. דרך שלישית, כמעט מובנית מאליה, היא להקדיש זמן ותשומת לב להקניית מיומנויות הקשורות למערכות יחסים בקרב התלמידות והתלמידים.

2. פרקטיקות לבניית מערכות יחסים מחוץ לבית הספר. ברקוביץ' וביאר מציינים במאמרם כי חשוב גם לקדם את היחסים בין בית הספר למשפחות ובין בית הספר לקהילה.

<< הפנמה של תכונות אופי באמצעות מוטיבציה פנימית

מטרתו של החינוך לערכים היא ליצור ילדים ומתבגרים שהם אנשים טובים, המתפתחים ופועלים באופן אפקטיבי כסוכנים של רצון טוב בעולם. לכן ניתן דגש זהה להיותם בעלי אופי טוב ולכך שיפעלו בהתאם לאופיים הטוב. שניהם חיוניים. דווקא בנקודה זו נוטה דרכם של בתי ספר רבים להשתבש - כשהם מסתמכים על פרקטיקות המעצבות התנהגות, אך אינן אפקטיביות באותה מידה בטיפוח הערכים שהם מקור ההתנהגות המוסרית.

מטרתו של החינוך לערכים צריכה להיות הפנמת ערכים ומעלות טובות שמניעים ומדריכים את התנהגות האדם, לצד כישורים חברתיים ורגשיים שמוציאים את המאפיינים המופנמים הללו לפועל. אופיו של האדם מכיל רכיב קוגניטיבי (ידע, הסקה), רכיב רגשי (מוטיבציוני) ורכיב התנהגותי. הרכיב הרגשי הוא זה שדורש הפנמה, וזו בתורה מובילה למוטיבציה פנימית המוציאה לפועל את אותם ערכים ומעלות טובות.

כדי לקדם מוטיבציה פנימית דרושות כמה פרקטיקות:

1. ניהול התנהגות. אחד האתגרים הגדולים ביותר של החינוך הוא לעזור לתלמידים להתנהג בדרכים בטוחות, פרו-חברתיות ומובילות ללמידה. בהקשר של ניהול התנהגות התלמידים, יש כמה דרכים

לעשות זאת. הראשונה היא שימוש בדיסציפלינה התפתחותית (Developmental Discipline) המטפחת התפתחות חיובית ארוכת טווח של כל תלמיד ותלמידה בכיתה, תרגול כישורים של למידה חברתית-רגשית, העצמת התלמידים לצד משוב על התנהגות בלתי הולמת, ולבסוף - לימוד התלמידים ליטול אחריות למעשיהם ולתקן את הנזק שנגרם. דרך נוספת היא קידום רפלקציה על התנהגות התלמידים ומתן שבחים למאמצים ולא ליכולות.

2. קידום צמיחה אישית. דרך אחרת לעודד הפנמה של חוזקות ולהגביר את המוטיבציה הפנימית להיות סוכני מוסר היא להתמקד בפרקטיקות שמקדמות צמיחה אישית. תוכנית לימודים מאתגרת ומלאת משמעות היא פרקטיקה אפקטיבית לקידום צמיחה אישית. לצד האתגר שמציבים לתלמידים, חשוב גם לספק להם תמיכה ופיגומים למימוש הציפיות מהם. פרקטיקה אפקטיבית נוספת היא ללמד את התלמידים להציב לעצמם יעדים ולפעול להשגתם.

3. מתן שירות לאחרים. יש לספק לכל התלמידים הזדמנויות רבות לתת שירות לאחר. אפשר לעשות זאת באמצעות תפקידים רשמיים בבית הספר, כגון מועצת התלמידים או סיוע של תלמידים מצטיינים לתלמידים חלשים, ואפשר לעשות זאת גם מחוץ לכותלי בית הספר - באמצעות שירות קהילתי.

« הצוות החינוכי כמודל לחיקוי

חוקרים רבים גורסים כי הורים אינם צריכים להסתפק בשיטות המכוונות את ילדיהם להתנהגות או לתכונות אופי מסוימות, אלא גם להיות מודל לחיקוי בעצמם ולהתנהג בהתאם לתוצאות הרצויות. עם זאת חשוב לזכור כי הורים אינם הדמויות המשמעותיות היחידות בחייהם של הילדים. בספרות שסקרו ברקוביץ' וביאר עלה פעם אחר פעם הצורך ההכרחי של אנשי החינוך לנהוג "נאה דורש נאה מקיים" בכל הקשור לערכים, ולשם כך מוצעות שתי פרקטיקות:

1. הצבת מודל לחיקוי ומנטורינג. יש להציב בפני התלמידים מודלים ראויים לחיקוי - מצד מבוגרים בבית הספר או תלמידים בוגרים. הצבת מודל לחיקוי וגם מנטורינג הן פרקטיקות יעילות לעידוד התפתחות ערכים ולהקניית כישורים חברתיים ורגשיים.

2. למידה על מודלים לחיקוי. התלמידים יכולים ללמוד ממודלים לחיקוי הנמצאים מחוץ לבית הספר, כגון דמויות מפורסמות בחברה, דמויות היסטוריות ואף בדיוניות (בספרות), וגם מאנשים מקהילה המקומית. **פרויקט הג'רף** הוא דוגמה מצוינת לתוכנית לימודים ספציפית שמשתמשת בדמויות של גיבורים לטיפול התפתחות הערכים.

« פדגוגיה של העצמה

יש לשנות את הפרקטיקות הבית ספריות ההיררכיות והסמכותניות כך שיכילו הזדמנויות נאותות להשמעת קולות התלמידים. כמה פרקטיקות תומכות בקידום העצמה: עידוד התלמידים והתלמידות לשתף פעולה, פיתוח כושר מנהיגות, יצירת כיתות דמוקרטיות וצורך בהוגנות ובמתן כבוד לתלמידים.

« פדגוגיה התפתחותית

שימוש בפדגוגיה התפתחותית נועד לצורך הבנה ומילוי של צורכי התלמידים. חלק זה במודל PRIMED כולל שלוש פרקטיקות התפתחותיות:

1. הוראת ערכים. שלוש פרקטיקות מתאימות בהקשר זה: הוראה מכוונת בתחום החינוך לערכים, הוראה מכוונת בתחום הכישורים החברתיים והרגשיים והזדמנות לתרגל את הכישורים בדרכים שונות, למשל משחק תפקידים.

2. ציפיות לצמיחה והתפתחות. פרקטיקה חשובה בתחום הזה היא הצבת ציפיות גבוהות לתלמידים, הן בתחום החינוך לערכים, הן בתחום הלימודי. דרך נוספת לעודד התמדה בקרב תלמידים ותלמידות היא שיטה מתחום ה-CBT המכונה mental contrasting. זוהי שיטה הכוללת חשיבה מוקדמת על ההשלכות החיוביות של התנהגות מסוימת, וכן על מכשולים צפויים ודרכים אפשריות להתגבר עליהם.

3. תרגול. תרגול החוזקות והכישורים הרצויים הוא פרקטיקה אפקטיבית ונפוצה בקידום החינוך לערכים.

עד כמה שכיחות הפרקטיקות האפקטיביות שזוהו במחקר?

בבואנו לבדוק אפקטיביות של פרקטיקות בחינוך האופי, כדאי להתעכב גם על מידת השכיחות שלהן כמדד להשפעה. חשוב לזכור כי שכיחות גבוהה של פרקטיקה מסוימת יכולה להיות תוצאה של פופולריות גבוהה או מאמצי שיווק מוצלחים במיוחד, ולא בהכרח ערובה לאפקטיביות.

מבין ששת העקרונות במודל ה-PRIMED, התעדוף זכה למספר האזכורים הרב ביותר וכך גם הפרקטיקות שנכללו בו. אחריו שכיחים במיוחד (בסדר יורד) הם המוטיבציה הפנימית, הפדגוגיה ההתפתחותית, היחסים, ההעצמה ולבסוף - הדוגמה האישית.

מסקנות

קידום התפתחות הערכים והכישורים החברתיים והרגשיים אצל התלמידים טמון ביכולת לזהות פרקטיקות מבוססות ראיות, וליישם אותן באופן אפקטיבי. לכן חשוב היה לזהות את הפרקטיקות האפקטיביות ולסווג כל אחת מהן באחד מששת עקרונות עקרונות העל שזוהו. כל אחת מהפרקטיקות היישומיות בחינוך לערכים נתמכות על ידי ראיות מחקריות המעידות על האפקטיביות שלהן בקידום התפתחות הערכים ובקידום כישורים חברתיים ורגשיים.

אף כי נושא זה לא נדון בהרחבה במחקרם של ברקוביץ' וביאר כדאי לציין כי חלק ניכר מהפרקטיקות שזוהו הן אפקטיביות לא רק בתחום החינוך לערכים והכישורים החברתיים והרגשיים, אלא גם בנושא ההישגים הלימודיים.

כעת יש צורך במחקר שיטתי יותר על פרקטיקות ספציפיות, ולא רק כחלק מהחינוך לערכים. מחקר כזה יזהה את "הרכיבים הפעילים" בחינוך לערכים ויגלה את האופן שבו פרקטיקות ספציפיות משפיעות על תוצאות ספציפיות בתחום זה.

התקדמות אמיתית בפיתוח מסד ידע מבוסס וקפדני בתחום החינוך לערכים תואץ מאוד אם תקבל תמיכה עבור מחקרים שיבחנו פרקטיקות לפיתוח ערכים וכלים לבניית התחום. ברקוביץ' וביאר יצרו מאגר מקוון לקטלוג שיטתי של מחקרים מדעיים (SRDR) וכעת שואפים לפתוח אותו לחוקרים נוספים, אשר יוכלו להוסיף ידע ומחקר ולהרחיב את המאגר.

מומלץ לצוותי חינוך להשתמש במסגרת המושגית המוצגת לעיל כדי לתכנן בבית הספר שלהם יוזמה מקיפה לקידום חינוך האופי וכדי להטמיע כישורים חברתיים-רגשיים. כמו כן חשוב כי צוותי חינוך יגדירו מראש את התוצאות והיעדים הרצויים ולפיהם יבחרו את הפרקטיקות המוצעות כאן.

הבסיס למחקר זה הוא שמונה סקירות שבחנו תוכניות ופרקטיקות ספציפיות בתחום החינוך לערכים:

1. פרויקט WWCE - סקירת על של מחקרים על אפקטיביות של תוכניות. הפרויקט הושלם ב-2004 והוא כולל 33 תוכניות שנמצאו אפקטיביות. ראו: Berkowitz & Bier, 2005, 2007.
2. הסקירה Safe and Sound של ארגון CASEL משנת 2005. סקירה זו מצאה 80 תוכניות, 22 מתוכן נמצאו אפקטיביות במיוחד. במסגרת פעילות הארגון, פרסמו דורלק ועמיתיו מטא-אנליזה של 213 תוכניות התערבות. ראו: Durlak et al., 2011.
3. מודל אחד עשר העקרונות לחינוך אופי אפקטיבי של קבוצת Character.org. ראו: Beland, 2003.
4. קבוצת החוקרים לובאט, טומי, דאלי וקלמנט חקרו באופן מקיף את בתי הספר האפקטיביים באוסטרליה ויצרו רשימה של הפרקטיקות הטובות ביותר. ראו: Lovat, Toomey, Dally, and Clement, 2009.
5. החוקר ג'יימס למינג סקר תוכניות אפקטיביות וזיקק מהן פרקטיקות אפקטיביות, בדומה למה שנעשה בפרויקט WWCE. ראו: Leming, 1997.
6. עבודותיו של החוקר תומאס ליקונה בנושא חינוך האופי. למשל, Lickona, 1991, 2004.
7. סקירת מחקר בנושא החינוך לנחישות (grit), עיקשות והתמדה שפרסם משרד החינוך האמריקאי בשנת 2013.
8. מחקרים בנושא עידוד חינוך האופי והתפתחות חברתית-רגשית באמצעות יצירת אקלים בית ספרי חיובי של [המרכז הלאומי לאקלים בית ספרי](#).

עקרונות
PRIMED

פרקטיקות יישומיות

קטגוריות

<ul style="list-style-type: none"> ■ ערכי ליבה ■ יעדים משותפים ■ שפה משותפת 	<p>רטוריקה</p>	
<ul style="list-style-type: none"> ■ הקצאת משאבים לחינוך לערכים ■ יצירה מכוונת של קהילה לומדת ■ השקעה בפיתוח מקצועי בנושא החינוך לערכים 	<p>משאבים</p>	
<ul style="list-style-type: none"> ■ סביבה בטוחה ■ הערכה של האקלים הבית ספרי ■ התמקדות של כלל הגורמים בבית הספר בחינוך לערכים ■ אקלים מטפח בכל כיתה ובבית הספר בכללותו ■ גישה מקיפה לחינוך לערכים ■ הענקת פרסים וקיום אירועים בנושא חינוך לערכים לכל בית הספר ■ הערכה ומשוב על החינוך לערכים ועל למידה רגשית-חברתית ■ שיתוף פעולה בין בתי ספר שונים 	<p>אקלים</p>	<p>תעודוף</p>
<ul style="list-style-type: none"> ■ הובלה של החינוך לערכים בידי המנהיגות הבית ספרית 	<p>מנהיגות</p>	
<ul style="list-style-type: none"> ■ אינטרקציה בין עמיתים, כגון למידה שיתופית ■ טיפוח היחסים בין חברי צוות ההוראה ■ הטמעת תוכניות לפתרון עימותים בין חברי הצוות ■ הוראת מיומנויות של מערכות יחסים 	<p>בתוך בית הספר</p>	<p>יחסים</p>
<ul style="list-style-type: none"> ■ טיפוח היחסים עם המשפחות ועם הקהילה 	<p>מחוץ לבית הספר</p>	
<ul style="list-style-type: none"> ■ דיסציפלינה התפתחותית (Developmental Discipline) ■ הבעת אמפתיה ■ מתן שבחים על מאמץ ולא על יכולת ■ שימוש ברפלקציה 	<p>ניהול התנהגות</p>	
<ul style="list-style-type: none"> ■ תוכנית לימודים מאתגרת ורלוונטית, שהתלמידים חשים שהיא משמעותית עבורם ■ הזדמנויות לשיפור העבודה כל תלמיד ותלמידה ■ קביעת יעדים ויכולת לדמיין את העצמי הפוטנציאלי 	<p>צמיחה עצמית</p>	<p>מוטיבציה פנימית</p>
<ul style="list-style-type: none"> ■ הזדמנויות לפעול בצורה מוסרית ■ שירות קהילתי ולמידה תוך כדי שירות 	<p>שירות</p>	
<ul style="list-style-type: none"> ■ הצבת מודל לחיקוי מתוך הצוות בבית הספר או מחוצה לו ■ מנטורינג 		<p>מידול</p>

פרקטיקות יישומיות	קטגוריות	עקרונות PRIMED
<ul style="list-style-type: none"> ■ מנהיגות משותפת ■ כיתות דמוקרטיות ■ תרבות בית ספרית הכוללת העצמה ושיתוף פעולה ■ הוגנות וכבוד כלפי התלמידים 		העצמה
<ul style="list-style-type: none"> ■ לימוד מהם ערכים ■ הוראת כישורים חברתיים ורגשיים 	הוראת ערכים	פדגוגיה התפתחותית
<ul style="list-style-type: none"> ■ הצבת ציפיות גבוהות מהתלמידים ■ קידום מצוינות 	ציפיות לצמיחה	

לרשימת המקורות המלאה ראו:

Berkowitz, M. W. & Bier, M. C. (2017). Toward a science of character education - Frameworks for identifying and implementing effective practices. *Journal of Character Education*, 13(1), 49-51.

מאנגלית: **לירון רובינס**

עיבוד ועריכה: **ד"ר תמי חלמיש אייזנמן, ד"ר נירית טופול ומוריה יזרעאלב**

עיצוב: **אמונה כרמל**

י נ ו א ר 2021